

การยกระดับนวัตกรรมชุมชนและพัฒนาชุมชนต้นแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วย ผลงานวิจัยและนวัตกรรม

Enhancing Community Innovation and Sustainable Development
Community by Research and Innovation Model

ชญาดา เข้มเพชร¹ และวิรัช วัทัญญ²

Chayada Kempetch and Wirat Watanyoo

Received: December 10 2022

Revised: April 04, 2023

Accepted: April 21, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินการยกระดับนวัตกรรมชุมชนและพัฒนาชุมชนต้นแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยผลงานวิจัยและนวัตกรรม เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ พื้นที่เป้าหมาย จำนวน 90 พื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างเป็นเครื่องมือ ผู้ให้ข้อมูลหลักคัดเลือกแบบเจาะจงจากหัวหน้ากลุ่ม/ประธานชุมชน/ปราชญ์เพื่อความมั่นคง หรือผู้ที่รับผิดชอบการดำเนินงาน รวมทั้งสิ้นจำนวน 66 คน วิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท และการวิเคราะห์แบบอุปนัย นำเสนอด้วยสถิติแบบพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนเป้าหมายสามารถยกระดับนวัตกรรมชุมชนได้ทั้งหมด จำนวน 90 พื้นที่ แบ่งเป็นนวัตกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ จำนวน 68 พื้นที่ และยกระดับจากนวัตกรรมเดิม จำนวน 22 พื้นที่ เมื่อพิจารณาคูณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชน พบว่า คุณสมบัตินี้พบมากที่สุดคือ มีการเรียนรู้และมีการทดลองปฏิบัติจริง จำนวน 90 พื้นที่ รองลงมาคือ เกิดจากความต้องการแก้ปัญหาจากสมาชิกในชุมชน จำนวน 79 พื้นที่ และสามารถประยุกต์ใช้ในชุมชน จำนวน 62 พื้นที่ คุณสมบัตินี้พบน้อยที่สุดคือ การนำไปเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น จำนวน 7 พื้นที่ และพบชุมชนที่มีการดำเนินการที่ดี

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

² ศูนย์ประสานการปฏิบัติที่ 1 กอ.รมน.; CoInternal Security Operations Command

Corresponding author, e-mail: kaizanaja@hotmail.com

จำนวน 6 ชุมชน คือ 1) วิสาหกิจชุมชนเกษตรกรผู้แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรบ้านดอน จังหวัดสระบุรี 2) วิสาหกิจชุมชนสมุนไพรเกษตรอินทรีย์บ้านดงบัง จังหวัดปราจีนบุรี 3) ศูนย์การศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบลบ้านทาน จังหวัดเพชรบุรี 4) กลุ่มโคแม่พันธุ์บ้านหนองสระ จังหวัดพะเยา 5) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อบ้านสระวัง จังหวัดพะเยา และ 6) กลุ่ม เกษตรอินทรีย์บ้านหนองบัวดอนต้อน จังหวัดร้อยเอ็ด อธิบายได้ว่าเมื่อชุมชนได้รับการสนับสนุน นวัตกรรมที่ตรงกับความต้องการ สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาให้กับชุมชนได้จริง จึงทำให้เกิดยกระดับ นวัตกรรมชุมชนที่มีความแตกต่างกันตามบริบท โดยมีปัจจัยความสำเร็จ คือ ด้านภูมิสังคม ด้าน นวัตกรรม และด้านผู้นำและทีมงาน

คำสำคัญ: นวัตกรรมชุมชน, ชุมชนต้นแบบ, ยกระดับ, ผลงานวิจัย, การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

The objective of this research article aimed to assess community innovation enhancement and develop a model community for sustainable development by research and innovation. It was an action research. There were 90 target areas. Data were collected by in-depth interviews by using the semi-structured interview as a tool. Key informants were selected by purposive method from group leaders/community presidents/sages for security or the person responsible for the operation, a total of 66 people. Context analysis and inductive analysis were conducted. Descriptive statistics was presented. The results showed that the target communities were able to enhance the community innovation level in 90 areas, divided into 68 areas of newly created innovations and 22 areas were enhanced from the original innovations. When considering community innovation qualities, it was found that the most common features were learning and practical experiments in 90 areas, followed by the need to solve problems from community members in 79 areas and application in the community in 62 areas. The least common features were taking it as a model for other communities in 7 areas and 6 communities with good operations were found, namely 1) agricultural processing farmer community enterprise of Ban Don, Saraburi Province; 2) organic agricultural herb community

enterprise of Ban Dong Bang, Prachinburi Province; 3) center for non-formal education and informal education of Ban Than Subdistrict, Phetchaburi Province; 4) cattle group of Ban Nong Sa, Phayao Province; 5) beef cattle raiser community enterprise of Ban Sawang, Phayao Province; and 6) organic agriculture group of Ban Nong Bua Don Ton, Roi Et Province. It explained that when communities received support for innovation that met their needs, it can be used to solve real problems for the community thus raising the level of community innovations with difference according to the context. The success factors were geosociety, innovation, and leadership and teamwork.

Keywords: Community Innovation, Model Community, Enhancing, Research Results, Sustainable Development

บทนำ

กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ได้จัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือการใช้ประโยชน์องค์ความรู้จากผลงานวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่: ชุมชนเข้มแข็ง ด้วยวิจัยและนวัตกรรม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชุมชนด้วยวิจัยและนวัตกรรมในเชิงพื้นที่ ผ่านกลไกการดำเนินงานของ กอ.รมน. เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2562 ภายหลังการลงนามฯ ศูนย์ประสานการปฏิบัติที่ 1 (ศปป.1 กอ.รมน.) ได้คัดเลือกพื้นที่เป้าหมายจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน หรือศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์เพื่อความมั่นคง ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน (Folk Philosopher) ที่ ศปป.1 กอ.รมน. ให้การสนับสนุนอยู่เดิม นำมาพิจารณาร่วมกับ วช. คัดสรรเทคโนโลยี นวัตกรรม หรือองค์ความรู้จากผลงานการวิจัยที่ตรงกับความต้องการ และมอบหมายให้นักวิจัยและสถาบันการศึกษาต้นสังกัดนำไปถ่ายทอด เพื่อยกระดับนวัตกรรมของชุมชน จำนวน 21 โครงการ

แนวคิดการยกระดับนวัตกรรมชุมชน อ้างอิงมาจากความเชื่อมโยงระหว่าง “นวัตกรรม” กับ “สังคม” ซึ่งปรากฏตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 จากงานเขียนของ Emile Durkheim และ Max Weber ที่ชี้ให้เห็นนัยสำคัญของ “นวัตกรรม” ในฐานะผลผลิตจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อสร้างระบบระเบียบทางสังคม (Baker, S. & Mehmood, A., 2015) สอดคล้องกับแนวคิดของศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี (2550) ที่ให้ความเห็นว่านวัตกรรมทางสังคมเป็นกระบวนการทางความคิดใหม่ ๆ และเป็นกระบวนการทาง

สังคม (Social Process) ในการสร้างโอกาสปรับปรุงพัฒนาบนฐานเดิมเพื่อแก้ปัญหาหรือยกระดับให้สังคมหรือชุมชนให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ด้วยข้อเท็จจริงว่าชุมชนเป็นหน่วยฐานรากที่สำคัญและมีพลังในการขับเคลื่อน อาจกล่าวได้ว่านวัตกรรมชุมชน (Community Innovation) เป็นรูปแบบหนึ่งของนวัตกรรมทางสังคม ที่อ้างอิงสถานที่แบบเฉพาะเจาะจง (Place-based) มีพลังในลักษณะของห้องปฏิบัติการที่มีชีวิต (Living Labs) มีศักยภาพในการระดมทรัพยากร และขีดความสามารถเพื่อสร้างนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ ตอบสนองความต้องการของชุมชน ทั้งนี้ ด้วยความพิเศษของชุมชนไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก จิตวิญญาณที่จะรักษาผลประโยชน์ร่วมของชุมชน หรือการมีจิตสำนึกร่วมของชุมชน (McMillan, D.W. & Chavis, D.M., 1986) ส่งผลทำให้ “ชุมชนเป็นภาชนะที่สมบูรณ์แบบสำหรับการสร้างสรรค์นวัตกรรม” (Communities offer the Perfect Container for Innovation) ตลอดจนการให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ การแลกเปลี่ยนข้อมูล และการทำงานเป็นเครือข่าย ตามที่ โซเวีย เซย์ (Cheuy, S., 2017) เน้นว่า “ต้องคิดร่วมกัน” (Think Differently-together) บนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ และองค์ความรู้จากภูมิปัญญาของท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่า กระบวนการทำงานในกรอบ “ชุมชนเข้มแข็ง ด้วยวิจัยและนวัตกรรม” โดยการยกระดับนวัตกรรมชุมชนด้วยวิจัยและนวัตกรรม มีลักษณะเป็นกระบวนการวิจัยเพื่อชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เห็นได้จากผลการวิจัยจากการดำเนินโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มมวลชน โดยการยกระดับศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชนด้วยวิจัยและนวัตกรรม ซึ่งเป็นโครงการแรกภายใต้บันทึกข้อตกลงความร่วมมือการใช้ประโยชน์องค์ความรู้จากผลงานวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ดำเนินการในปีงบประมาณ 2562 ผลการวิจัยพบว่า การที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนเทคโนโลยี เป็นการเสริมเพิ่มความเข้มแข็งของการพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยี (T) ส่งผลต่อการยกระดับความเข้มแข็งในองค์ประกอบอื่น ได้แก่ เศรษฐกิจ (E) ทรัพยากรธรรมชาติ (R) จิตใจ (M) และสังคมวัฒนธรรม (S) และส่งผลในการยกระดับศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวมอย่างมีนัยสำคัญ ตามกรอบทฤษฎีการพึ่งพาตนเองแบบพัฒนาของชุมชนชนบท (TERMS Model) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542 อ้างถึงในชญาดา เข้มเพชร, 2562) โดยอธิบายได้ว่าการให้ความสำคัญกับ “ชุมชน” หรือ “ชุมชนท้องถิ่น” เป็นการสร้างความเข้มแข็งตั้งแต่ฐานรากและแต่ละชุมชนมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย จะทำให้เกิดเป็นพลังขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ เปรียบเสมือนฐานรากของสังคมที่แข็งแรง ย่อมจะส่งผลให้สังคมในภาพรวมมีความมั่นคงยั่งยืนในที่สุด (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงนำการยกระดับนวัตกรรมชุมชนเป็นเกณฑ์การประเมินผลการนำผลงานการวิจัยและนวัตกรรมไปใช้เพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่

ซึ่งนอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการในภาพรวมแล้ว ยังส่งผลต่อการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ตามยุทธศาสตร์ชาติ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” นำไปสู่เป้าหมายสำคัญในภาพรวม คือ “ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข”

ดังนั้น พื้นที่เป้าหมายในโครงการนี้ จึงคัดเลือกจากชุมชนที่เข้าร่วมโครงการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อความยั่งยืน (Resilience Green Community) ปีงบประมาณ 2562 นำมาพัฒนาต่อยอด และคัดเลือกพื้นที่อื่นๆ เพิ่มเติม ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ได้แก่ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ภาค กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) จังหวัด และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย ผลการศึกษาความต้องการองค์ความรู้การวิจัยและนวัตกรรมเชิงพื้นที่ของวิทยาลัยโลจิสติกส์และซัพพลายเชน มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา แบ่งการดำเนินการเป็น 2 ระยะ คือ ปีงบประมาณ 2563 จำนวน 13 โครงการ (64 พื้นที่) และปีงบประมาณ 2564 จำนวน 9 โครงการ (26 พื้นที่) รวม 62 หมู่บ้าน ใน 21 จังหวัด รวมจำนวนทั้งสิ้น 90 พื้นที่ สรุปลงเป็นองค์ความรู้หรือนวัตกรรมที่นำไปถ่ายทอดให้กับชุมชน จำนวน 15 นวัตกรรม ได้แก่ ระบบการผลิตผักคุณภาพและปลอดภัย (15 พื้นที่) การสกัดน้ำมันหอมระเหยด้วยน้ำและไอน้ำ (1 พื้นที่) ระบบอบแห้งพาราโบลาโดม (11 พื้นที่) การใช้กากมันหมักยีสต์และการผลิตปลายข้าวเทียมเป็นอาหารสัตว์เลี้ยง (6 พื้นที่) เครื่องผ่าไม้ไผ่และเครื่องจักตอกแบบเลาะข้อ (4 พื้นที่) เครื่องผลิตปุ๋ยหมัก (16 พื้นที่) การส่งเสริมการใช้พลังงานแสงอาทิตย์เพื่อพัฒนาชุมชน (12 พื้นที่) การผลิตถ่านดูดกลิ่นจากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร (6 พื้นที่) เครื่องอบแห้งอินฟราเรดแบบถังหมุน (6 พื้นที่) การสร้างมูลค่าเพิ่มของข้าวโพดฝักสดด้วยอัตลักษณ์ชุมชน (1 พื้นที่) เครื่องทำความสะอาดเมล็ดพันธุ์ข้าวเปลือก (3 พื้นที่) เครื่องอัดเม็ดปุ๋ย (4 พื้นที่) โรงสีข้าวระดับชุมชน (2 พื้นที่) องค์ความรู้ระบบการผลิตโคเนื้อคุณภาพ (2 พื้นที่) และการผลิตโคเนื้อโดยใช้วัตถุดิบอาหารในท้องถิ่นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต (1 พื้นที่) โดยการใช้การประเมินการยกระดับนวัตกรรมชุมชน และพัฒนาชุมชนต้นแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยผลงานวิจัยและนวัตกรรม เป็นการประเมินความสำเร็จของโครงการในภาพรวม

วัตถุประสงค์

เพื่อประเมินการยกระดับนวัตกรรมชุมชน และพัฒนาชุมชนต้นแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยผลงานวิจัยและนวัตกรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เป็นเครื่องมือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คัดเลือกแบบเจาะจงจากหัวหน้ากลุ่มอาชีพ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ประธานชุมชน หรือผู้นำชุมชนท้องถิ่น หรือปราชญ์เพื่อความมั่นคง ที่รับผิดชอบการดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมาย รวมจำนวน 66 คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท และการวิเคราะห์แบบอุปนัย

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล จำนวน 18 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดปราจีนบุรี พระนครศรีอยุธยา เพชรบุรี สระแก้ว กาฬสินธุ์ บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองบัวลำภู อุบลราชธานี เชียงใหม่ พะเยา พิจิตร อุตรดิตถ์ ชุมพร และพัทลุง ส่วนอีก 3 จังหวัด คือ จังหวัดสุพรรณบุรี สระบุรี และแม่ฮ่องสอน เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านเวลา

สรุปผลการวิจัย

การประเมินการยกระดับนวัตกรรมชุมชนและพัฒนาชุมชนต้นแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยผลงานวิจัยและนวัตกรรม โดยมีแบบสัมภาษณ์การยกระดับนวัตกรรมชุมชนด้วยผลงานวิจัยและนวัตกรรมเป็นเครื่องมือ ผลการศึกษา พบว่า พื้นที่เป้าหมายทั้งหมด จำนวน 90 พื้นที่ สามารถยกระดับนวัตกรรมชุมชน คิดเป็นค่าเฉลี่ยร้อยละ 100 ส่วนใหญ่เป็นนวัตกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ จำนวน 68 พื้นที่ ค่าเฉลี่ยร้อยละ 75.56 และเป็นการยกระดับจากนวัตกรรมเดิม จำนวน 22 พื้นที่ ค่าเฉลี่ยร้อยละ 24.44 และเมื่อพิจารณาแยกรายปี พบว่า นวัตกรรมชุมชนจากผลการดำเนินงานในปี 2563 ส่วนใหญ่เป็นนวัตกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ จำนวน 50 พื้นที่ คิดเป็นค่าเฉลี่ยร้อยละ 78.12 และเป็นการยกระดับจากนวัตกรรมเดิม จำนวน 14 พื้นที่ ค่าเฉลี่ยร้อยละ 21.88 เช่นเดียวกับนวัตกรรมชุมชนจากผลการดำเนินงานในปี 2564 เป็นนวัตกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ จำนวน 18 พื้นที่ ค่าเฉลี่ยร้อยละ 69.23 และเป็นการยกระดับจากนวัตกรรมเดิม จำนวน 8 พื้นที่ ค่าเฉลี่ยร้อยละ 30.77

คุณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชน พิจารณาจากการสัมภาษณ์คุณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชนที่ได้รับการยกระดับ จำนวน 8 ข้อคำถาม ผลการศึกษา พบว่า คุณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชนที่พบมากที่สุดในการรวม คือ มีการเรียนรู้และมีการทดลองปฏิบัติจริง จำนวน 90

พื้นที่ รองลงมา คือ เกิดจากความต้องการแก้ปัญหาจากสมาชิกในชุมชน จำนวน 79 พื้นที่ และสามารถประยุกต์ใช้ในชุมชน จำนวน 62 พื้นที่ ตามลำดับ และพบน้อยที่สุด คือ การนำไปเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น จำนวน 7 พื้นที่ ดังคำให้สัมภาษณ์ อาทิ “หลังจากทำไปได้ระยะ ก็เริ่มมีคนในชุมชนอื่นมาศึกษาดูงาน” (ริน แจ่มกระจ่าง, 2564, 4 กันยายน) และ “การใช้พาราโบลาคือจะสามารถควบคุมอุณหภูมิ และทำให้สมุนไพรยังคงมีสีสดอันเป็นลักษณะเด่น ทำให้มูลค่าของสมุนไพรเพิ่มขึ้น” (สมัย คุณสุข, 2564, 11 กันยายน) และเมื่อแยกพิจารณารายปี พบว่า คุณลักษณะการเป็นนวัตกรรมชุมชนที่พบมากที่สุดของโครงการปี 2563 คือ มีการเรียนรู้และมีการทดลองปฏิบัติจริง จำนวน 64 พื้นที่ รองลงมาคือ เกิดจากความต้องการแก้ปัญหาจากสมาชิกในชุมชน จำนวน 55 พื้นที่ และสามารถประยุกต์ใช้ในชุมชน จำนวน 38 พื้นที่ ตามลำดับ และพบน้อยที่สุด คือ มีการนำไปเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น จำนวน 5 พื้นที่ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “การได้รับเทคโนโลยีในครั้งนี้มาจากความต้องการแก้ปัญหาด้านสุขภาพของชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นโรคเบาหวาน” (โกเมศ เพชรโกมล, 2564, 4 กันยายน) สำหรับโครงการปี 2564 พบว่า คุณลักษณะการเป็นนวัตกรรมชุมชนที่พบมากที่สุด คือ มีการเรียนรู้และมีการทดลองปฏิบัติจริง จำนวน 26 พื้นที่ รองลงมาคือ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก จำนวน 25 พื้นที่ และสามารถประยุกต์ใช้ในชุมชน จำนวน 24 พื้นที่ ตามลำดับ พบน้อยที่สุดคือ การต่อยอดจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น จำนวน 3 พื้นที่ แต่ไม่พบการนำไปเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ว่า “แก้ปัญหาได้มากที่สุดเลย มากเลย เพราะว่าคนได้ส่วนใหญ่เค้าจะไม่เชื่อ ไม่เหมือนคนภาคอื่น ถ้าไม่ลองมาดำเนินการทำจริงเค้าจะไม่เชื่อ...เพราะมาทำจริงเค้าถึงได้รู้ว่ามีประสิทธิภาพจริงรายอื่น ๆ ที่มีเงินนะ เค้าว่าจะมาซื้อใช้เองเลยนะ...ใช้งานแล้วดีเลยไม่เหมือนที่ชาวบ้านคิด” (สุนทร ธรรมนิยม, 2565, 16 พฤษภาคม)

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาคุณลักษณะเฉพาะด้านของนวัตกรรมชุมชนที่ได้รับการยกระดับจากนวัตกรรมเดิม จำนวน 22 พื้นที่ พบว่า เป็นการยกระดับด้านกระบวนการผลิต มากที่สุด จำนวน 22 พื้นที่ รองลงมาคือด้านการจัดองค์กร จำนวน 3 พื้นที่ และด้านผลิตภัณฑ์หรือบริการและด้านการตลาด เท่ากันที่ด้านละ 2 พื้นที่ ตามลำดับ จำแนกรายละเอียดแต่ละด้าน พบว่า

1. ด้านผลิตภัณฑ์หรือบริการ พบว่า มีการปรับปรุงสำคัญในข้อมูลจำเพาะของผลิตภัณฑ์/บริการและมีการปรับปรุงสำคัญในส่วนประกอบ/วัสดุ เท่า ๆ กันที่อย่างละ 1 พื้นที่ และไม่พบที่มีการปรับปรุงสำคัญในส่วนซอฟต์แวร์หรือมีการปรับปรุงสำคัญในลักษณะการทำงาน

2. ด้านกระบวนการผลิต พบว่า เป็นการนำเทคโนโลยีมาปรับปรุงกระบวนการผลิต จำนวน 13 พื้นที่ และการนำองค์ความรู้หรือวิธีการใหม่ ๆ มาปรับปรุงกระบวนการผลิต จำนวน 9 พื้นที่

3. ด้านการตลาด พบว่า มีการปรับเปลี่ยนการออกแบบผลิตภัณฑ์/บรรจุภัณฑ์และมีการปรับเปลี่ยนการกำหนดราคาสินค้าและบริการเท่า ๆ กันที่อย่างละ 1 พื้นที่ และไม่พบว่ามี การปรับเปลี่ยนวิธีการทางการตลาดหรือมีการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดวางผลิตภัณฑ์/

4. ด้านการจัดองค์กร พบว่า เป็นการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ภายนอก 2 พื้นที่ รองลงมาคือ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิธีการปฏิบัติ 1 พื้นที่ และไม่พบว่ามี ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสถานที่หรือมีที่ตั้งถาวรเพิ่มขึ้น

ผลการประเมินชุมชนที่มีการดำเนินการที่ดี (Good Practice) มีผลการประเมินคุณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชนระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยร้อยละ 75-100 จำนวน 6 ชุมชน คือ 1) วิสาหกิจชุมชนเกษตรกรผู้แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรบ้านดอน หมู่ที่ 6 บ้านดอน ตำบลบ้านลำ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ 2) วิสาหกิจชุมชนสมุนไพรเกษตรอินทรีย์บ้านดงบัง หมู่ที่ 6 บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ 3) ศูนย์การศึกษาอนุบาลและ การศึกษาตามอัธยาศัยตำบลบ้านทาน (กศน.ตำบลบ้านทาน) หมู่ที่ 6 บ้านไร่ตึก ตำบลบ้านทาน อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี 4) กลุ่มโคแม่พันธุ์บ้านหนองสระ หมู่ที่ 6 บ้านหนองสระ ตำบลป่าแฝก อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา 5) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อบ้านสระวังทอง หมู่ที่ 10 บ้านสระวังทอง ตำบลป่าแฝก อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา และ 6) กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านหนองบัวดอน ต่อน หมู่ที่ 8 บ้านหนองบัวดอนต่อน ตำบลโพธิ์ทราย อำเภอนครชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยเพื่อประเมินการยกระดับนวัตกรรมชุมชน และพัฒนาชุมชนต้นแบบการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยผลงานวิจัยและนวัตกรรม พบว่า การที่พื้นที่เป้าหมายสามารถยกระดับนวัตกรรมชุมชนได้ทั้งหมด 90 พื้นที่ โดยเป็นนวัตกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ จำนวน 68 พื้นที่ และเป็น การยกระดับจากนวัตกรรมเดิม จำนวน 22 พื้นที่ เกิดจากการที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนนวัตกรรมที่ตรงกับความต้องการ และสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาให้กับชุมชนได้จริง จึงก่อให้เกิดยกระดับนวัตกรรมชุมชนที่มีความแตกต่างกันตามบริบท เป็นการเดินตามรอยพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ตามหลักการระเบิดจากข้างใน (Inside-out Blasting) จากความต้องการที่จะพัฒนาของปราชญ์เพื่อความมั่นคง

ที่ระดมสมองเสนอผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการ และไม่ใช่สิ่งที่ทางราชการ (กอ.รมน.) เข้าไปบังคับให้ประชาชนหรือชุมชนทำ เพราะนวัตกรรมอันเกิดจากการวิจัยและพัฒนาในประเทศที่สนับสนุนชุมชน มีผลในการเพิ่มมูลค่าทรัพยากร เพิ่มปัจจัยเปลี่ยนแปลง ตลอดจนความมั่นคงทางสังคมตามความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ของทฤษฎี TERMS Model เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance) อย่างน้อย 5 ประการ คือ การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี (T) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ (E) การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ (R) การพึ่งตนเองทางจิตใจ (M) และการพึ่งตนเองทางสังคมวัฒนธรรม (S) เมื่อชุมชนเป้าหมายได้รับการสนับสนุนองค์ความรู้และเทคโนโลยีอันเกิดจากงานวิจัยและนวัตกรรม จึงเป็นการพัฒนาโดยตรงในองค์ประกอบการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี (T) มีผลในการยกระดับความเข้มแข็งในมิติอื่น ๆ และส่งผลต่อการยกระดับนวัตกรรมชุมชน เริ่มต้นจากประเด็นปัญหาหรือความสนใจของชุมชน และสร้างกระบวนการเรียนรู้บนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชนเองในมิติทางสังคมวัฒนธรรมและมิติการเรียนรู้ ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและให้คุณค่ากับผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น โดยมีกลไกหลักในการขับเคลื่อน 2 กลไก คือ 1) กลไกของชุมชนเอง ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติการเมืองการปกครอง มิติการพัฒนาภาคประชาชน และการมีผู้นำที่มีความเข้มแข็ง ทำให้สามารถรวมใจสมาชิกในชุมชนให้ร่วมมือในการทำกิจกรรม และ 2) กลไกการสนับสนุนจากภายนอก ได้แก่ องค์ความรู้และนวัตกรรมจาก วช. นำมาสู่นวัตกรรมการพัฒนาบนพื้นฐานความเข้มแข็งของชุมชนที่มีอยู่เดิม โดยมีศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ที่มีปราชญ์เพื่อความมั่นคงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน (ชญาดา เข้มเพชร, 2562) สอดคล้องกับผลการศึกษาของคณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัย Harvard ที่ร่วมกันศึกษาวิจัย เรื่อง “Poverty Impedes Cognitive Function” โดยตั้งสมมติฐานว่าความยากจนเป็นสิ่งที่ขัดขวางการทำงานของความรู้ความเข้าใจโดยตรง ผลการวิจัยสรุปว่า ความยากจนบั่นทอนศักยภาพของสมอง และอาจส่งผลกระทบต่อสติปัญญาซึ่งไม่ใช่เพราะลักษณะโดยธรรมชาติ (Inherent Traits) แต่เพราะบริบทของความยากจนทำให้บั่นทอนความสามารถที่จะมีสมาธิและความสามารถในการตัดสินใจ เป็นเรื่องของสถานการณ์ ตลอดจนภาระในการหาเลี้ยงชีพที่มีความสำคัญกว่า มีผลในการจำกัดพื้นที่ความคิด (Bandwidth) สำหรับเรื่องที่กว้างกว่าสิ่งที่อยู่ตรงหน้า และขัดขวางความสามารถในการรับรู้ (Mani, A., et al., 2013) กล่าวได้ว่า ความยากจนไม่ได้ทำให้ “โง่” ทว่าทำให้ขาดโอกาสในการพัฒนา และขาดโอกาสในการยกระดับศักยภาพรวมถึงรายได้ ดังนั้น เมื่อภาครัฐก้าวเข้ามาเป็น “ตัวช่วย” แก้ปัญหาและเพิ่มขีดความสามารถตามความต้องการของชุมชน จึงเป็นสิ่งที่กล่าวได้ว่า “มาถูกทาง”

ส่วนความสำเร็จในระยะยาวนั้น ขึ้นอยู่กับการต่อยอดของชุมชน เพื่อนำไปสู่การเป็นผู้ประกอบการในชนบท (Rural Entrepreneurs) ซึ่งจากผลการศึกษา พบว่า มีหลายชุมชนที่สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่และเริ่มมีการจัดจำหน่าย แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นการจำหน่ายภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน ส่วนการจำหน่ายในลักษณะการเป็นผู้ประกอบการนั้น พบว่ามีเพียง 2 ชุมชนคือ วิสาหกิจชุมชนเกษตรกรผู้แปรรูปผลผลิตทางการเกษตรบ้านดอน หมู่ที่ 6 บ้านดอน ตำบลบ้านลำ อำเภอมหาสารคาม จังหวัดสุรินทร์ และ วิสาหกิจชุมชนสมุนไพรเกษตรอินทรีย์บ้านดงบัง หมู่ที่ 6 บ้านดงบัง ตำบลดงชีเหล็ก อำเภอมืองปราจีนบุรี ซึ่งทั้งสองกลุ่มเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ได้รับการยกระดับจากนวัตกรรมเดิม และเป็นชุมชนที่มีการดำเนินการที่ดี ความสำเร็จของการพัฒนาเป็นผู้ประกอบการในชนบท (Rural Entrepreneurs) นี้ สอดคล้องกับผลการวิจัยของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2560) ที่พบว่า การปรับเปลี่ยนตนเองของชาวนาหรือเกษตรกรมาเป็น “ผู้ประกอบการ” และมีการถักสานร่วมกันมาสู่ “สังคมผู้ประกอบการ” จะเป็นการสร้าง “ตลาดภายใน” ที่เข้มแข็ง และเป็นหนทางออกจากกับดักประเทศรายได้ระดับกลาง โดยรัฐจะต้องมีความเข้าใจ และสนับสนุนในส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น สนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มระหว่างผู้ประกอบการในชนบท หรือสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายระหว่างผู้ผลิตสินค้าเกษตรกับผู้แปรรูป ส่วนการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น อธิบายด้วยเหตุผล 2 ประการคือ ประโยชน์ที่แท้จริงที่ชุมชนได้รับ (Intrinsic Benefits) และประโยชน์ที่ได้จากการต่อยอด (Diffusion Benefits) โดยประโยชน์ที่แท้จริงที่ชุมชนได้รับเกิดจากความหลากหลายในมิติความเข้มแข็ง เช่น การสร้างงาน/อาชีพ การสร้างความภาคภูมิใจ การสร้างเสริมจิตสำนึกชุมชน ทุนของชุมชน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยประโยชน์ที่เกิดขึ้นจะมีความยั่งยืนมากกว่าการพัฒนาแบบสั่งการโดยรัฐ (Top-down) เนื่องจากการแก้ปัญหาจากความต้องการของชุมชน บริบท/ความรู้ของชุมชน บนความ “พอดี” ของการแก้ปัญหาที่ดีขึ้น และประโยชน์ที่ได้จากการต่อยอด (Diffusion Benefits) ในลักษณะของการพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom-up) ตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน (Seyfang, G. & Smith, A., 2007)

องค์ความรู้ใหม่

การนำผลงานการวิจัยและนวัตกรรมไปใช้ในการยกระดับนวัตกรรมชุมชน ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีนั้น นวัตกรรมนั้นๆ ควรมีความสอดคล้องกับภูมิสังคมของชุมชน ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการที่ชุมชนสามารถยกระดับนวัตกรรมชุมชนได้นั้น เกิดจากปัจจัยสำคัญด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. ปัจจัยด้านภูมิสังคม เพื่อเป็นสิ่งบ่งบอกว่าชุมชนทำอะไรและใช้องค์ความรู้อะไรในการดำเนินการนั้น ๆ การสนับสนุนการพัฒนาที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชนหรือองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ของชุมชนจะเอื้อต่อการพัฒนา และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

2. ปัจจัยด้านนวัตกรรม จำเป็นต้องตอบโจทย์การแก้ปัญหาความยากจนของประชาชน วัดความสำเร็จจากรายได้-รายจ่าย และเงินออม โดยการพัฒนาหรือนวัตกรรมนั้น ๆ ควรรองรับแนวโน้มของสังคมในอนาคต (Trends) ได้แก่ สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และเกษตรปลอดภัย

3. ปัจจัยด้านผู้นำและทีมของผู้นำ ปัจจัยด้านผู้นำและทีมของผู้นำเป็นกลไกการขับเคลื่อนที่สำคัญ จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และการดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนมีผู้ทำตาม จนเกิดเป็นต้นแบบของความสำเร็จ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรคัดเลือกพื้นที่ที่มีความเหมาะสม มีความพร้อมของพื้นที่ ความพร้อมของผู้นำกลุ่ม และคำนึงถึงความต้องการของกลุ่ม เพื่อให้นวัตกรรมจากงานวิจัยที่นำไปมอบให้นั้นมีการใช้งานอย่างคุ้มค่า เกิดประโยชน์สูงสุด

2. กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) และนักวิจัยควรเพิ่มความเข้มข้นของกระบวนการคัดกรอง เริ่มจากความพร้อมของชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานราชการในพื้นที่ และความพร้อมของสถานที่ ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ การสร้างความเข้าใจการใช้งานนวัตกรรมและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงการสำรวจวัตถุดิบในพื้นที่ที่จะนำมาใช้เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายการสั่งซื้อมาจากภายนอก ซึ่งจะเป็นต้นทุนและเป็นภาระค่าใช้จ่ายของกลุ่มเกษตรกร

3. ให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ความเข้าใจคุณลักษณะของนวัตกรรมให้กับบุคลากรของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และพื้นที่ดำเนินการ เพื่อประสิทธิภาพในการสื่อสารถ่ายทอดให้กับเกษตรกร และการประสานงานกับหน่วยเกี่ยวข้องในพื้นที่

4. ควรทบทวนนวัตกรรมที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของการใช้นวัตกรรมที่นำลงไปสู่พื้นที่เป้าหมาย

5. ควรมีการติดตามผลดำเนินงานและการใช้ประโยชน์นวัตกรรมของกลุ่มเกษตรกรเป็นระยะ รวมถึงการสนับสนุนส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน และเป็นแหล่งเรียนรู้ได้อย่างแท้จริงต่อไป

6. ควรมีการสนับสนุนเพิ่มเติมให้กับกลุ่มจิตอาสาพิทักษ์ป่าดงทำเลดอนใหญ่ ซึ่งผลดำเนินการในการรักษาต้นพะยุงส่งผลกระทบเชิงบวกสูงมากต่อประเทศและต่อโลก ได้แก่ การเพิ่มกำลังของแบตเตอรี่ การเพิ่มจำนวนแผงเซลล์แสงอาทิตย์ และเพิ่มโซลาร์เซลล์ติดตั้งหลังคา (Rooftop)

7. สถานที่ตั้งของสถาบันการศึกษาหรือสังกัดของนักวิจัยควรอยู่ใกล้กับที่ตั้งของชุมชนให้มากที่สุด เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และนักวิจัยควรให้ความสำคัญกับกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น ผ่านกระบวนการทดลอง และกระบวนการประเมินผลในเชิงวิทยาศาสตร์ ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นและนำองค์ความรู้ที่พัฒนาร่วมกับนักวิจัยไปใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างยั่งยืน

8. ควรให้การสนับสนุนชุมชนที่มีผลดำเนินการที่ดีอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำข้อมูลชุมชนที่ได้รับการยกระดับนวัตกรรมชุมชนไปพัฒนาต่อยอดตามศักยภาพของแต่ละหน่วยงาน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

2. สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ควรนำข้อมูลชุมชนไปศึกษาวิจัยและพัฒนาต่อยอดแบบกรณีศึกษา (Case Study)

3. ควรมีหน่วยงานกลางทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลของชุมชนในลักษณะของ Big Data

เอกสารอ้างอิง

โกเมศ เพชรโกมล. (2654, 4 กันยายน). *คุณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชน*. (ชญาดา เข้มเพชร, ผู้สัมภาษณ์).

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.

ชญาดา เข้มเพชร. (2562). *โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลุ่มมวลชน โดยการยกระดับศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชนด้วยวิจัยและนวัตกรรม*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ : กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร.

- ประเวศ วะสี. (2550). *การจัดการความรู้ : กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพ และความสุข*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญาณ.
- ริน แจ้งกระจ่าง. (2564, 4 กันยายน). *คุณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชน*. (ชญาดา เข้มเพชร, ผู้สัมภาษณ์).
- สมัย คุณสุข. (2564, 11 กันยายน). *คุณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชน*. (ชญาดา เข้มเพชร, ผู้สัมภาษณ์).
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2542). *ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทร ธรรมเนียม. (2565, 16 พฤษภาคม). *คุณสมบัติการเป็นนวัตกรรมชุมชน*. (ชญาดา เข้มเพชร, ผู้สัมภาษณ์).
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2560). *โครงการความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- Baker, S. & Mehmood, A. (2015). Social innovation and the governance of sustainable places. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 20(3), 321-334.
- Cheuy, S. (2017). *The Community Innovation Imperative*. Retrieved from <https://www.tamarackcommunity.ca/library/the-community-innovation-imperative>.
- Mani, A., et al. (2013). Poverty Impedes Cognitive Function. *Science*, 341(6163), 1169.
- McMillan, D.W. & Chavis, D.M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 6-23.
- Seyfang, G. & Smith, A. (2007). Grassroots innovations for sustainable development: Towards a new research and policy agenda. *Environmental Politics*, 16(4), 584-603.

